

GIA ĐÌNH CỦA NGƯỜI CHĂM BÀLAMÔN TRUYỀN THỐNG VÀ BIẾN ĐỔI

TRINH THỊ NHÀI*

Bài viết tiếp cận một số đặc trưng gia đình truyền thống và những biến đổi trong gia đình của người Chăm Bàlamôn ở Ninh Thuận và Bình Thuận dưới góc nhìn về các mối quan hệ giữa vợ và chồng, cha mẹ và con cái đối với việc thực hiện các chức năng kinh tế và giáo dục của gia đình người Chăm Bàlamôn hiện nay.

Từ khóa: gia đình, người Chăm Bàlamôn, Ninh Thuận và Bình Thuận

Nhận bài ngày: 11/8/2019; *đưa vào biên tập:* 12/8/2020; *phản biện:* 20/9/2020; *duyet đăng:* 24/10/2020

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Người Chăm ở Việt Nam hiện nay cư trú, sinh sống tập trung ở vùng cực Nam Trung Bộ, tại hai tỉnh Ninh Thuận và Bình Thuận. Người Chăm ở Ninh Thuận và Bình Thuận có ba cộng đồng tôn giáo: Chăm Bàlamôn (Ấn Độ giáo), Chăm Bàni (Hồi giáo đã bản địa hóa) và Chăm Islam (Hồi giáo chính thống). Cho đến nay, người Chăm ở vùng này vẫn duy trì chế độ hôn nhân hợp thành gia đình đồng tộc và đồng tôn giáo theo hình thái gia đình mẫu hệ nhằm cố kết cộng đồng đồng tộc và cộng đồng tôn giáo.

Gia đình mẫu hệ của người Chăm có hai loại hình là đại gia đình (gia đình lớn) và tiểu gia đình (gia đình nhỏ). Hiện nay, đại gia đình được hiểu là gia đình ghép chung, gồm có các con

gái đã lập gia đình (có con hoặc chưa có con) còn sống chung với cha mẹ và các anh chị em (Phan Văn Dốp, 2016: 212). Tiểu gia đình là gia đình hạt nhân (gồm một cặp vợ chồng và các con hoặc gia đình mở rộng (vợ chồng các con và có thêm cha hoặc mẹ của vợ hoặc em ruột của vợ chưa lập gia đình) hoặc gia đình không đầy đủ (gia đình khuyết vợ hoặc chồng (góa hoặc ly dị) cùng con cái). Mặc dù người Chăm nói chung và ở người Chăm Bàlamôn nói riêng đã “độc lập về nơi cư trú (có nhà riêng), về cơ sở kinh tế (có ruộng riêng, làm riêng, thu nhập, tích lũy riêng), nhưng họ đều gắn liền với một nhóm gia đình thân thuộc của họ về sinh hoạt xã hội, tư tưởng, tôn giáo, tín ngưỡng...” và loại hình gia đình này “đang phát triển nhanh chóng dưới sự tác động mạnh mẽ của những nhân tố kinh tế xã hội trong sự nghiệp xây dựng cuộc sống mới hiện nay” (Phan Xuân Biên, 1989: 175-179, 198).

* Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, Đại học Quốc gia Thành phố Hồ Chí Minh.

Bài viết phân tích một số đặc trưng của gia đình truyền thống và sự biến đổi trong gia đình của người Chăm Balamôn hiện nay, đồng thời tìm hiểu mối quan hệ tương tác giữa các thành viên trong gia đình theo khái niệm về gia đình của Rozentalia⁽¹⁾.

2. MỘT SỐ ĐẶC TRƯNG VỀ GIA ĐÌNH TRUYỀN THỐNG CỦA NGƯỜI CHĂM BÀLAMÔN Ở NINH THUẬN VÀ BÌNH THUẬN

Gia đình truyền thống của người Chăm (kể cả người Chăm Balamôn và người Chăm Bani) ở Ninh Thuận và Bình Thuận là hình thái gia đình theo chế độ mẫu hệ, con cái sinh ra được tính theo dòng mẹ: “con cái đều theo họ mẹ và họ mẹ là họ nội, họ bố là họ ngoại” (Bùi Xuân Đính, 2012: 197). Con cái trong gia đình theo họ mẹ nhưng chỉ có những người con gái mới được tiếp tục truyền họ lại cho con cái.

Những người con trai chưa kết hôn thì vẫn sống chung với cha mẹ, nhưng khi đã lấy vợ phải về ở nhà vợ - một hình thức cư trú sau hôn nhân bên nhà cha mẹ vợ. Vợ chồng của những người chị gái sau khi sống chung với cha mẹ một thời gian khoảng 1-2 năm sẽ tách ra ở riêng trong khuôn viên gần nhà cha mẹ và các gia đình thân thuộc cùng dòng họ, chỉ có vợ chồng con gái út mới được ở lại nhà cha mẹ.

Người đàn ông trong gia đình phải chịu cảnh “sống gửi, thác về”, họ “cũng chỉ được coi là thành viên của gia đình trong thời gian ‘làm chồng’ -

thời gian từ lúc rời nhà cha mẹ để đi ‘nuôi người ta’ đến lúc chết” (Phan Xuân Biên, 1989: 177). Sau khi chết thì thiêu xác và đem “klong” xương trán (hộp đựng cốt) làm lễ nhập “kút” - nghĩa địa của người Chăm Balamôn thuộc dòng họ phía mẹ của ông ta.

Trong gia đình mẫu hệ, người vợ là chủ gia đình, nắm giữ và quản lý tài sản, bao gồm nhà cửa, ruộng đất, vật nuôi, lúa gạo, tiền bạc... và quyết định mọi việc chi tiêu của gia đình. Người vợ cũng là người quyết định việc cưới chồng cho con gái và gả vợ cho con trai. Đặc biệt, người vợ là người chủ lễ, đảm nhận việc thực hành các nghi lễ của gia đình theo phong tục truyền thống của người Chăm Balamôn.

Người chồng không có quyền định đoạt tài sản của gia đình, thậm chí khi vợ chồng ly hôn người chồng cũng không được phân chia tài sản, mặc dù người chồng là lao động chính trong gia đình. Nếu không may người vợ chết sớm hoặc có những sự việc khó khăn nào đó cần giải quyết, thì các con của ông ta sẽ tìm đến các anh chị em bên dòng họ mẹ để hỏi ý kiến, chứ không hỏi ý kiến cha ruột.

Quyền thừa kế tài sản thuộc về những người con gái trong gia đình, trong đó người con gái út được phân chia tài sản nhiều hơn các chị gái. Bởi vì, theo phong tục truyền thống của người Chăm Balamôn, người con gái út sống chung với cha mẹ mình để trông coi “từ đường” và chịu trách nhiệm chăm sóc, phụng dưỡng cha mẹ suốt đời.

3. NHỮNG BIẾN ĐỔI TRONG GIA ĐÌNH CỦA NGƯỜI CHĂM BÀLAMÔN HIỆN NAY

Sự biến đổi trong gia đình của người Chăm Bàlamôn ở Ninh Thuận và Bình Thuận có nhiều nguyên nhân, nhưng xét về mặt kinh tế - xã hội có hai xu hướng chính, đó là: (i) sự chuyển đổi từ nông nghiệp tự túc tự cấp sang nông nghiệp hàng hóa trong nền kinh tế thị trường, và (ii) sự chuyển đổi từ kinh tế tập thể (của đại gia đình) sang kinh tế hộ cá thể (của tiểu gia đình). Những chuyển đổi này đã làm thay đổi các mối quan hệ giữa vợ và chồng, giữa cha mẹ và con cái.

- Về mối quan hệ giữa vợ và chồng

Là một đơn vị xã hội đặc thù, chức năng quan trọng nhất của gia đình mẫu hệ của người Chăm nói chung và người Chăm Bàlamôn nói riêng là sinh con và sinh nhiều con, nhất là nhiều con gái để nối dõi dòng họ, nhằm mở rộng sự phát triển cộng đồng đồng tộc, đồng thời cũng là cộng đồng tôn giáo.

Trước đây, người vợ là chủ nhà, chủ lễ thờ cúng tổ tiên, nắm giữ tài chính và có toàn quyền quyết định mọi việc trong gia đình. Người chồng thuộc về dòng họ của phía mẹ nên không có quyền trong gia đình (chỉ có trách nhiệm với cộng đồng và xã hội), mặc dù người chồng là lao động chính làm ra của cải vật chất cho gia đình. Triết lý sống này thể hiện trong câu nói hàng ngày của người Chăm: “Likei dơng di mưsuh, kamei dơng di mưnưk” (Phận của đàn ông là chiến đấu, phận của đàn bà là sinh nở).

Tuy nhiên, kết quả khảo sát 100 hộ thuộc loại hình tiểu gia đình hay gia đình hạt nhân của người Chăm Bàlamôn ở Ninh Thuận (50 hộ) và Bình Thuận (50 hộ) vào tháng 8 năm 2018 cho thấy mối quan hệ giữa vợ và chồng đã thay đổi. Chủ hộ trong số hộ khảo cũng như thực tế trong đời sống hàng ngày của gia đình thường là do người chồng đảm nhận. Việc thực hiện chức năng kinh tế của gia đình như phát triển sản xuất, kinh doanh, làm dịch vụ, vay mượn tiền bạc, mua bán tài sản... (nhà cửa, đất đai, xe máy...) quyền quyết định của người vợ nhìn chung cao hơn người chồng nhưng tỷ lệ chênh lệch không đáng kể. Kết quả khảo sát còn cho thấy sự đồng thuận, cùng quyết định của hai vợ chồng đã phổ biến hơn (xem bảng thống kê dưới đây).

	Việc sản xuất, kinh doanh, làm dịch vụ		Mua tài sản (nhà, đất, xe máy...)		Bán tài sản (nhà, đất, xe máy...)	
	Số hộ	Tỷ lệ (%)	Số hộ	Tỷ lệ (%)	Số hộ	Tỷ lệ (%)
Vợ quyết định	19	19	13	13	13	13
Chồng quyết định	16	16	15	15	10	10
Hai vợ chồng cùng quyết định	61	61	68	68	73	73
Người khác	4	4	4	4	4	4
Tổng cộng	100	100	100	100	100	100

Nguồn: Số liệu khảo sát tháng 8/2018.

- Về mối quan hệ giữa cha mẹ và con cái

Mối quan hệ giữa cha mẹ và con cái trong gia đình truyền thống của người Chăm ở Ninh Thuận và Bình Thuận được ràng buộc bởi hai chiều kích: (i) trách nhiệm của cha mẹ đối với con cái và (ii) bổn phận của con cái đối với cha mẹ (Phan Đăng Nhật, 2003: 229-230). Trách nhiệm của cha mẹ là nuôi dạy con cái và bổn phận của con cái là phụng dưỡng cha mẹ. “Con bội bạc cha mẹ” là một trọng tội và là một tội nặng nhất theo luật tục của người Chăm (Sử Văn Ngọc - Sử Thị Gia Trang, 2012: 118). Mối quan hệ giữa cha mẹ và con cái trong gia đình người Chăm Bàlamôn trước đây thường được nhấn mạnh đến quyền quyết định của cha mẹ về mọi việc liên quan đến con cái. Cha mẹ thực hiện chức năng giáo dục, truyền dạy cho con cái thấu hiểu các giá trị văn hóa, chuẩn mực đạo đức, nghề nghiệp truyền thống của gia đình, đặc biệt là “kỹ năng, kỹ xảo nghề nông và các nghề phụ vốn có như dệt, gốm” (Phan Xuân Biên, 1989: 182). Điều đáng chú ý là, trong gia đình người Chăm Bàlamôn, cha mẹ nghiêm cấm con cái kết hôn với người khác tôn giáo và khác tộc người nhằm bảo vệ sự bền vững của chế độ hôn nhân đồng tôn giáo và đồng tộc.

Mối quan hệ tương tác giữa cha mẹ và con cái trong gia đình người Chăm Bàlamôn ở Ninh Thuận và Bình Thuận cũng đã thay đổi trong bối cảnh xã hội đang biến đổi nhanh hiện nay. Các

bậc cha mẹ ngoài thực hiện chức năng giáo dục con cái trong gia đình nhằm “góp phần bảo lưu và truyền kế những phong tục tập quán truyền thống của dân tộc”, họ còn “thực hiện chức năng xã hội hóa cho tuổi trẻ” (Phan Xuân Biên, 1989: 160). Nhìn chung, cha mẹ thường chỉ đưa ra định hướng và “trao quyền” cho con cái được tự do lựa chọn việc học tập, học nghề, lập nghiệp, kể cả việc lấy chồng, lấy vợ để nối dòng gia đình, dòng họ mẫu hệ, tuy nhiên con cái phải bàn bạc kỹ lưỡng với cha mẹ và được sự đồng thuận của cha mẹ.

Tuy nhiên, mối quan hệ giữa vợ và chồng trong gia đình vẫn xảy ra sự bất ổn dẫn đến tình trạng ly hôn, nhất là “đối với những cặp vợ chồng trẻ do không ai chịu nghe ai, ai cũng cho quan điểm của mình là đúng và bắt người còn lại phải nghe theo” (PVS nam, 56 tuổi, người Chăm, xã Phước Hữu, huyện Ninh Phước, tỉnh Ninh Thuận). Ngoài ra, trong quá trình tiếp xúc, giao lưu mạnh mẽ giữa các tộc người và các tôn giáo hiện nay, quan hệ hôn nhân khác tộc người và khác tôn giáo cũng đã xuất hiện trong cộng đồng người Chăm Bàlamôn: “nhiều trường hợp ly dị xong rồi đi lấy người khác, có thể cùng dân tộc, cùng tôn giáo hoặc là không và họ dẫn nhau đi một nơi khác để sinh sống chứ ít khi ở lại quê hương. Điều này cũng không thể ngăn cấm được bởi vì hạnh phúc do mỗi người tự lựa chọn và chịu trách nhiệm với bản thân mình” (PVS nam, 38 tuổi, xã Phước Hữu, huyện

Ninh Phước, tỉnh Ninh Thuận). Nhìn chung, quan hệ hôn nhân khác tộc người và khác tôn giáo mặc dù bị nghiêm cấm theo luật tục, nhưng trên thực tế mối quan hệ này cũng đã làm thay đổi cấu trúc gia đình và các mối quan hệ giữa vợ và chồng, giữa cha mẹ và con cái trong gia đình, dòng họ mẫu hệ của người Chăm Balamôn ở Ninh Thuận và Bình Thuận.

4. KẾT LUẬN

Trong bối cảnh xã hội hiện nay, gia đình của người Chăm nói chung và người Chăm Balamôn nói riêng ở Ninh Thuận và Bình Thuận đã có những biến đổi cả về hình thái, cấu trúc và mối quan hệ giữa các thành viên trong gia đình. Ở đây, loại hình đại gia đình mẫu hệ (hay gia đình ghép chung) ngày càng tan rã nhanh và loại hình tiểu gia đình mẫu hệ (hay gia đình hạt nhân) ngày càng phát triển, trở nên phổ biến trong cộng đồng người Chăm. Trong các gia đình hạt nhân, con cái vẫn thuộc về dòng họ của mẹ, nhưng có thể khai sinh theo họ mẹ hoặc theo họ cha, hoặc con gái theo họ mẹ và con trai theo họ cha... Ngoài ra, việc thiết lập quan hệ hôn nhân hợp thành loại hình gia đình khác tôn giáo và khác tộc người cũng đã xuất hiện dù không phổ biến trong cộng đồng người Chăm Balamôn lâu nay.

Nhìn chung, sự tác động của các chính

sách hiện hành trong phát triển kinh tế theo định hướng thị trường và phát triển xã hội với các chương trình hướng đến mục tiêu xây dựng gia đình văn hóa, nếp sống văn minh trong việc cưới, việc tang và lễ hội là những nhân tố quan trọng làm thay đổi căn bản chức năng kinh tế và giáo dục của gia đình, biểu hiện thông qua mối quan hệ giữa vợ và chồng, giữa cha mẹ và con cái trong gia đình mẫu hệ của người Chăm Balamôn ở Ninh Thuận và Bình Thuận. Ở đây, người chồng đã xác lập vị thế của mình gần như “ngang bằng” với người vợ trong tham gia quyết định những việc lớn nhỏ của gia đình và cha mẹ định hướng cho con cái tham gia bàn bạc, tự do lựa chọn nghề nghiệp, việc làm, lấy chồng, lấy vợ... phù hợp với phong tục, tập quán truyền thống và thích ứng với xã hội hiện nay.

Có thể nói, việc xây dựng gia đình hiện đại, bình đẳng, tiến bộ đối với cộng đồng người Chăm nói chung và người Chăm Balamôn nói riêng ở Ninh Thuận và Bình Thuận cần được thực hiện trên cơ sở tôn trọng quyền bình đẳng của vợ chồng, quyền tự do cá nhân của con cái theo pháp luật hiện nay và giữ gìn bản sắc, các giá trị văn hóa, đạo đức truyền thống của gia đình, dòng họ và cộng đồng theo quy định của luật tục trong xã hội người Chăm trước đây. □

CHÚ THÍCH

⁽¹⁾ Rozentalia (1986: 204 - 205) quan niệm: “Gia đình là một đơn vị xã hội (nhóm xã hội nhỏ),

hình thức tổ chức quan trọng nhất của sinh hoạt cá nhân, dựa trên các mối quan hệ hôn nhân và quan hệ huyết thống, tức là quan hệ giữa vợ và chồng, giữa cha mẹ và con cái, giữa anh chị em và những người thân thuộc khác cùng chung sống và có kinh tế chung.

TÀI LIỆU TRÍCH DẪN

1. Bùi Xuân Đính. 2012. *Các tộc người ở Việt Nam*. Hà Nội: Nxb. Thời đại.
2. Phan Đăng Nhật (chủ biên). 2003. *Luật tục Chăm và luật tục Raglai*. Hà Nội: Nxb. Văn hóa Dân tộc.
3. Phan Văn Dốp. 2016. “Chương 4: Hôn nhân gia đình và vai trò của các định chế phi chính thức”, trong Trần Hữu Quang, Võ Công nguyên, Nguyễn Mạnh Hùng (đồng chủ biên). *Buôn làng Tây Nguyên: Khảo sát các định chế xã hội phi chính thức cổ truyền*. TPHCM: Nxb. Đại học Quốc gia TPHCM.
4. Phan Xuân Biên. 1989. “Gia đình và hôn nhân của người Chăm ở Thuận Hải”, trong Phan Xuân Biên (chủ biên), Lê Xuân, Phan Anh, Phan Văn Dốp. *Người Chăm ở Thuận Hải*. Thuận Hải: Nxb. Thuận Hải.
5. Rozentalia (chủ biên). 1986. *Từ điển Triết học*. Matxcova: Nxb. Tiến bộ.
6. Sử Văn Ngọc - Sử Thị Gia Trang. 2012. *Luật tục trong xã hội Chăm*. Hà Nội: Nxb. Thanh niên.